

ՀԱՏՈՐ ԻԷ.

1889

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ Ք

ԵԶՆԻԿ ԵՒ ԻՒՐ ԵՐԿԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆ

ՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ, նախկին թշնամիներէն մին եղաւ Մարկիոն, և թերևս քան զամէնն աւելի ռիսերիմ և ֆրասակար. որոյ ազանդն՝ փոխանակ նուազելու ժամանակաւ, ևս քան զևս սաստկացաւ և տեւց մինչև 'ի հինգերորդ դար եկեղեցւոյ. Գրեթէ բոլոր Ս. Հարք, և մանաւանդ աւելի նշանաւորքն գիտութեամբ, հարկ համարեցան ոգւով չափ կռուիլ նորա դէմ թէ բանիւք և թէ գրովք. վասն զի նման ապականիչ հրոյ՝ դիմացը՝ ելլողը կ'այրէր և կը սպառէր, հարկ էր ամենայն ուժոյ զօրութեամբ առջեւ առնուլ. Այլ ամենէն աւելի ցաւալին այն էր, որ այս հրդեհս կ'արժարժէր մեր աշխարհին շուրջը, թէպէտ առանց սաստիկ ներգործելու իւր չար ազդեցութիւնը, և պատեր էր զայն գրեթէ սպառնալից հեղեղի մի նման. վասնզի սկսեալ 'ի Պոնտոսէ, իջաւ անտի 'ի Միլադետոս Ասորոց, 'ի Պաղեստին, և ապա իւր մեծագոյն ծաւալումը գտաւ առ Պարսիկս. որով սա քան պարսկական զենը աւելի վասն գաւոր գտնուեցաւ, որքան զի ճշմարտութեան արտաքին կերպարաւ նաց կամ անուան ներքե կը ծածկէր ստույգեանց աղբիւրը. Սոյն

1. Որպիսիք են, Ս. Երանոս, Ս. Յուստինոս վկայ, Հուդոն, Ս. Թէոփիլոս Ամբաստանի, Տէրաուղիանոս, Կղեմէս Աղեքսանդրացի, Որոգէնէս, Ս. Կիւրեղ Երուսաղեմացի, Ս. Ոսկերեան, Ս. Եպիփան, և այլք:

պատճառաւ ահա եղնիկ՝ յետ հերքելու Պարսից քէշը, կը մատչի յառաջ Դ գրոց մէջ հերքել Մարկիոնի աղանդը, և կը սկսի այսպէս. « Մարկիոն մուրեալ մուծանէ ստուծիւն ընգդէմ աստուծոյն օրիւնաց», և այլն (էջ 243)։ Այլ ո՞վ է արդեօք Մարկիոնս այս, ուստի, ինչ ազգէ կամ ինչ կրօնքէ. — ոչինչ չես գտներ նոյն էջերուն մէջ, և ոչ իսկ նախորդ գրքին վերջը, ինչպէս սովոր էր ընել. հետեւնս թեան պղտոր միջնորդութեն կ'անցնի յանկաբժ փրիստոնէութեան պայծառ երկինքը՝ փարատելու համար անոր մէջ գտնուած սևագորշ ամպերը, ինչն կապ կամ շարայարութիւն չի տեսնուիր այս Դ գրքին և իւր նախընթացին մէջ, որոյ վերջաբանն իսկ արդէն անկատար է և թերի։ Ուստի հարկ է գնալ մինչև 'ի վերջս 'ի գրոց (296 էջ), ուր համառօտ՝ այլ Կոհնացիչ տեղեկութիւններ կու տայ ընթերցողաց Մարկիոնի և նորա վարդապետութեանց մասին։ Սոյն նախածանօթութիւնս, ըստ օրինի ուղիղ կարգաբանութեան, հարկ էր գտնուիլ նախ քան զսկսուած գրոցն, ինչպէս սովոր են ընել մատենագիրք, և ինչպէս որ կը տեսնեմք 'ի գիրս Ս. Եպիփանու, յորմէ բառ առ բառ թարգմանուեր է սոյն հատուածը. — ահա կ'ընծայեմք աստ մեր ընթերցողաց 'ի բաղդատութիւն փոքրիկ մաս մը։

ԵԶՆԻԿ

Ս. ԵՊԻՓԱՆ

ԺԶ. ՄԱՐԿԻՈՆՍ այս 'ի Պոնտացոց աշխարհէ անտի եղեալ էր, որդի եպիսկոպոսի։ Եւ ապականեալ զոյոս մի, գնաց փոխստական վասն մերժելոյ զնա յեկեղեցոյ իւրոյ իսկ հօրն, Եւ երթեալ 'ի Հռոմ խնդրիլ ապաշխարութիւն յայնմ ժամանակին, և չհասեալ այնմ՝ գրգռեցաւ ընգդէմ հաւատոց։ Եւ եղեալ երիս առաջս, ուսուցանէ զբարոյ և զարդարոյ և զգարէ։ Եւ զնոր կտակարանս օտարոտի համարի 'ի հոյն։ և յայնմանէ, որ 'ի նմայն խօսէր, զյարութիւն մարմնոյ արհամարհէ։ Եւ մկրտութիւն ոչ մի միայն տայ, այլ և երիս յետ յանցանելոյ. և փոխանակ երախայից մեռելոց ստիպէ առնուլ կնիք։ Եւ այնչափ յանգգնեալ մինչեւ կանանց հրամայէ մկրտութիւն տալ, զոր ոչ ոք իշխեաց յայլոց աղանդոցն առնել։

MARCO oriundos ex Ponto¹, episcopo patre natus est: a quo ob virginis stuprum ejectus ex ecclesia, Romam aufugit. Ubi cum ab iis, qui tum Ecclesiae praeerant², poenitentiam frustra postulasset, catholicam fidem oppugnare instituit. Quamobrem tria esse principia dixit, bonum, justum et malum. Novum testamentum a vetere ejusdemque auctore alienum esse docuit. Carnis resurrectionem sustulit. Non unum baptismum dumtaxat, sed etiam tria post delictum indulget. Pro mortuis illorum catechumenis, baptismum alii suscipiant. Mulieribus conferre baptismum sine ullo discrimine permittit.

1. Ս. Եպիփանի այսպէս կ'ըսէ Մարկիոնի հայրենեաց համար. « Այսպէս էր յաղգէ պոնտացի, 'ի կողմանց անտի Հելլենոպոնտոն յորջորջելոյ, 'ի Սինոպ քաղաքէ, ըստ յաճախ համբաւելոյ զմիմեան զուսուցանս. » (Ս. Եպիփ. Ընգ. Հերեա. Ս. Գիրք. Գլ. Գ.)։

2. Ըստ Ս. Եպիփանու, և Ս. Երեմեայ, և այլոց պատմագրաց, նոյն ժամանակները

Մարկիոնն Կերգոնի սկզբանց և վարդապետութեանց վրայ հիմնեց և բարձրացուց իւր մուշար վարդապետութիւնը, իւր խախուտ չէնքը. միայն այսու զանազանութեամբ, որ Կերգոն երկու սկզբունք կը դռնէր, իսկ Մարկիոնն երրորդ մ'այլ աւելցուց:

Յէջս 243-250՝ գեղեցիկ և պայծառ կերպով կը բացատրէ Եզնիկ Մարկիոնի մուշար աղանդոյն գլխաւոր վարդապետութիւնքը, որը ուրիշ բան չեն, բայց եթէ մի քանի քրիստոնէական վարդապետութիւնք՝ պիւթագորեան, պղատոնական և ստոյիկեան իմաստասիրութեան գաղափարաց հետ խառնեալք¹, վասնզի 'ի հնումն գիտէին յիրաւի Պիւթագոր, Պղատոն և Ստոյիկեանք, թէ մարդուս մէջ կայ խառնուրդ ինչ զօրութեան և տկարութեան, մեծութեան և նուաստութեան, երջանկութեան և թշուառութեան. ուստի և կը համարէին, թէ մարդկային հոգին ունի իւր ծագումն իմաստուն և բարեւոր իմացականութենէ. բայց ապա նուաստանալով իւր բնական գերագոյն աստիճանէն, միացիր և գրեթէ բանտուեր է երկրաւոր և թանձր գործարանաց մէջ: Աստի ահա կը ծագէր անոնց մտքին մէջ հակասութիւն, որով չէին կարող իմանալ թէ ինչպէս մի և նոյն պատճառն և գերագոյն իմաստութիւնն, որ է Աստուած, ստեղծած ըլլայ և միացուցած երկու այսպիսի իրարու ներհակ գոյացութիւններ: Ուստի հերետիկոսն Կերգոն, և նորա հետևողն Մարկիոնն, ուզելով միացնել իրարու հետ Պիւթագորայ սկզբունքը և քրիստոնէութեան հիմնական վարդապետութիւնքը, երկու զանազան սկզբունքներ դրին. մին՝ բարի, որուն կ'ընծայէին հոգւոյն ստեղծումը, իսկ միւսն՝ չար, որուն կ'ուսուցէին մարմնոյն և աշխարհիս ստեղծումը. երկուքն ևս մշտնջենաւորք և հարկաւորք: Սակայն Մարկիոնն յաւելապա և երրորդ մի, որ է՝ նիւթն կամ հիւշ. և կամ, ինչպէս Եզնիկ կ'ըսէ. « Եւ եդեալ երիս առաջս, ուսուցանէր զբարւոյ և զարդարոյ և զարեւ, որոնք չէ թէ միայն իրարմէ զառ և որիչք են, այլ և թըշնամիք իրերաց:

Ապա կը գնէ Եզնիկ թէ ինչպէս կը բացատրէր Մարկիոնն Ագա. մայ ստեղծումը, նորա յանցանքը և պատուհասը, և հուսկ ապա Յեսուայ կամ Յիսուսի մարդանալը, նորա մահը և յարութիւնը, և այլն. սակայն այս ամենայն այնպէս խանգարեր և աղաւաղեր է, որ ամենեւին նոր և օտարոտի իրողութիւնք յառաջ եկեր են. ստուգիւ հեթանոսական գառանցանք և առասպելաբանութիւնք: Շատ հմուտ և բնդարձակ կերպով կը գնէ մի առ մի նորա մեղրութիւնքը, որ ուրիշ Ս. Հարց մէջ այսու ոճով չեն գտնուիր. վասն զի կ'երեւի թէ հի-

անմիջապէս նահատակուեր էր Հիգինոս հայրապետն Հռովմայ, իններորդ 'ի Ս. Պետրոսէ (Յ. Ք. 141-142), որուն յաջորդէց Պիոս Ա.

1 Տերաուդ. Ընդգէմ Մարկիոնի. — Ս. Երան. Ա. Կ.

մնօրէն քններ է Մարկիոնի աղանդը և այնպիսի տեղեկութիւններ ստացեր է, որ ըստ վկայութեան նոյն իսկ Էզնկայ, « Զայն ոչ ամենեքին գիտեն, այլ սակաւք 'ի նոցանէ » (էջ 250) . վասն զի յատուկ ոճով մի կամ կարգաւ գրի վրայ չեն առած, այլ « Աւանդեն զուսումն միմեանց 'ի բերանոյ », որով շատ դիւրին և կարելի էր, թէ այլևայլ փոփոխութիւններ կրէին անոնք . և ապա կը յաւելու, թէպէտ « Ասեն, օտարին՝ գնովք գնեալ է զմեզ... այլ թէ որպէս կամ իւ գնեալ իցէ, զայն ոչ ամենեքին գիտեն » :

Ըստ Էզնկայ, Մարկիոնի հաստատած երեք գլխաւոր սկզբունքներն՝ սորա են . 1. Բարին, գերագոյն և անտեսանելի էութիւն, հայր Յիսուսի . 2. Արդարն, գերագոյն տեսանելի էութիւն, Աստուածը՝ Հրէից, արարիչ, օրէնսպիր և դատաւոր . և 3. Չարն, որ է նիւթըն : Այս է ահա իրօք Մարկիոնի վարդապետութիւնն . կ'ըսէր նա, թէ գերագոյն և միակ թարի Աստուծոյն հետ՝ կայր ևս ուրիշ արդար աստուած մը, արարիչ չորեաց, ցանկացող պատերազմաց, յողորդող 'ի խորհուրդս, անողոք և մարդաւերձ : — Սակայն Մարկիոնի այս վարդապետութեանս մէջ յայտնի հակասութիւն կը տեսնուի . վասն զի չարութիւն և արդարութիւն, կանխագիտութիւն և անգիտութիւն բնաւ չեն կարող գտնուիլ մի և նոյն էակին վրայ, ինչպէս գեղեցիկ կերպով կը ցուցնէ զայն Էզնիկ (էջ 254-5) այսու բանիւք . « Թէ մշտնջենաւոր էր օրինացն աստուած, ապաքէն պարտ էր կանխագէտ և ամենագէտ էանալ . և թէ չէր կանխագէտ և ամենագէտ, ապա և կատարեալ իսկ չէր : Այն աւանդիկ կատարեալ երեւի, զի զերկինս և զերկիր ամենայն արար . և ոչ միայն մի երկինս՝ այլ երկուս, և զօրս բազումս : Եւ որ այնմ ամենայնի բաւական եղեւ, զայն զի ոչ կարէր գիտել թէ է ոք 'ի վեր քան զնա, յորմէ կասկած կայր նմա : Եւ եթէ գիտէր, ընդէր ոչ ամրացոյց զիւր տեղին, զի մի լինէր անդր մուտ հակառակորդին՝ որ կայր և ապստամբեցուցանէր զարարածս նորա 'ի նմանէ » :

« Եւ դարձեալ՝ բարին, զոր կոչեն, եթէ որպէս ասենն՝ բնութեամբ բարի էր, և չարութիւն 'ի նմա ոչ գոյր, զի այլոցն բարի խորհէր՝ նմա չար ընդէր խորհեցաւ, առնել զնա սրտառուչ յիւրոցն արարածոց : Զի սա հանապազ առնէ մարդիկ, և նորա միշտ հանեալ 'ի սմանէ, առնէ զսա թախծալից . որ ոչ բարւոյ գործ է՝ այլ չարի » :

Մարկիոնի վարդապետութեան գլխաւոր գաղափարն հիմնեալ է այն բացարձակ ընդդիմութեան կամ ներհակութեան վրայ, զոր կը

1. Այսպէս կը բացատրէ Տերտուլիանոս . *Tantummodo bonus atque optimus.* (Ընդ. Մարկ. Ա. Գլ. 2)

2. Ս. Երանոս . (Ընդ. Հերետ. Ա. Գլ. 1է) — *Տերտուլիանոս.*

զտնէր ընդ մէջ արդարութեան և շնորհաց, օրինաց և Աւետարանին, Հրէութեան և Քրիստոնէութեան. անլուծանելի հակասութիւն, ըստ Մարկիոնի, և որ ի հարկէ կ'ենթադրէ երկու նախնական սկզբունքներ, բացարձակապէս իրարմէ զանազանք: Մասնաւոր կերպով ջանաց ցուցնել այս հակասութիւնս. և նոյն նպատակաւ գիրք մի շարագրեց, որ կը կոչուի «Առարկութիւնք կամ Հակասութիւնք»: Այնքան սաստիկ էր նորա ատելութիւնն ընդդէմ հին կտակարանին, որ բոլորովին մերժեց զայն. իսկ նոր կտակարանէն՝ միայն Ղուկասու աւետարանը կ'ընդունէր, և այն ևս յերրորդ զլխէն սկսեալ և ուրիշ շատ փոփոխութեամբք. առաքելական թղթերէն՝ միայն Պօղոսի տառն թուղթերը կ'ընդունէր:

Դարձեալ Մարգեղութեան նկատմամբ կը պնդէր, թէ Քրիստոս իրական մարմին չառաւ, այլ միայն առերևոյթ կերպարանք մը, ինչպէս կը քարոզէին երևութականք (δοκηταί). որոց ընդդէմ կրտրուկ ոճով՝ այլ հզօր պատճառաբանութեամբք կը գրէ Եղնիկ (յէշս 264—366). — Դարձեալ, մեռեալ երախայից մկրտութեան նկատմամբ այսպիսի տարօրինակ բան մի կը պատմէ Եղնիկ (էջ 392). Երբ երախայ մի կը մեռնէր առանց մկրտուելու, հարկ էր որ մեռելոյն մերձաւորներէն մին անոր մահուան անկողնոյն տակ ծածկուէր. ապա կը հարցնէին մեռելոյն՝ թէ կը փափաքի արդեօք մկրտուիլ, ուրուն տեղ կը պատասխանէր անոր կենդանի մերձաւորն, թէ «կ'ուզեմ մկրտուիլ», այս պատասխանին վրայ մկրտելով զմերձաւորը, մեռելոյն շահաւոր և օգտակար կըլլար: Սոյն վարդապետութիւնս կամ սովորութիւնս Մարկիոնի կ'ընծայէ Եղնիկ, անշուշտ Ոսկերեւրանէն առնելով, որ ընդարձակ կերպով կը խօսի այս նիւթոյս վրայ իւր մեկնութեանց մէջ (Ա. Կորնթ. Ճառ Խ). սակայն ուրիշ ոչ ոք ի Ս. Հարց, որք Մարկիոնի դէմ գրեր են, չի յիշատակեր այս բանս, ուստի և շատ հաւանական է թէ Մարկիոնի հետեւողք հաստատած ըլլան զայս: Ահա այս ամէն մոլորութիւնները և ուրիշ ասոնց նման այլանդակութիւնք՝ գեղեցիկ և հզօր գրչաւ կը հերքէ Եղնիկ, և կարելի է ըսել, թէ այս Դ գիրքս իւր ամբողջութեան մէջ անթերի և անայլալիկ մնացեր է. վասն զի ամէն էջի մէջ, ամէն պարբերութեանց մէջ կը տեսնուի մի այնպիսի պատշաճ համագրութիւն մասանց, որ կարելի չէ նկատել անոր մէջ որ և է խանդարումն: Քան ուրիշ ամէն գրքի մէջ աստ յաջողքեր է Եղնիկ. ասոր մէջ աւելի տիրաբար և հմուտ կերպով կը շարժէ իւր գրիչը, աւելի զօրաւոր փաստեր կը դնէ և համոզիչ հետեւանքներ յառաջ կը բերէ, որքան զի աւելի մերձաւոր էր սա քրիստոնէական կրօնից, ուստի և նոյնքան ևս վտանգաւոր: